

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าที่สำคัญยิ่งของประเทศ ป่าไม้เป็นแหล่งผลิตและของป่าสำหรับใช้สอยซึ่งเป็นสินค้าทั้งภายในประเทศและส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ประเทศไทยได้เคยมีการทำไม้สักและไม้กระยาเลยออกจากป่าปีละหลายล้านลูกบาศก์เมตร เป็นมูลค่าหลายพันล้านบาท ทั้งนี้ยังไม่ได้รวมของป่าอื่นๆ อีก จึงนับว่าป่าไม้นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนผู้ใช้ไม้และของป่าแล้ว ยังอำนวยประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของประเทศเป็นอันมาก นิเวศวิทยา (2542: 169) นอกจากนี้ เกษม จันทร์แก้ว (2536: 24) กล่าวว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ามหาศาล นับว่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อมประกอบด้วย ดิน ต้นไม้ หรือพืชพรรณ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตจำนวนมาก ส่วนสำคัญคือเป็นแหล่งรับน้ำ ป่าจะอำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่เมื่อมนุษย์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว การใช้ประโยชน์จากป่าก็จะเพิ่มจำนวนมากขึ้นจนเกินกำลังผลิตของป่า และมีการแผ้วถางทำลายป่าเพื่อเหตุผลต่างๆ จนก่อให้เกิดความแปรปรวนของธรรมชาติ ฝนไม่ตกตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้ง ขาดน้ำกินน้ำใช้ เพราะขาดพื้นที่ป่าสำหรับกักเก็บน้ำ ทำให้น้ำไหลลงสู่ทะเลโดยเปล่าประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้จึงมีบทบาทสำคัญต่อการรักษาสมดุลทางธรรมชาติ คงสภาพดิน น้ำ และอากาศ ซึ่งปัญหาต่างๆ ดังกล่าวนั้นเราจะเห็นได้ชัดเจนจากเหตุการณ์ที่มนุษย์กำลังประสบอยู่ในปัจจุบันนี้จึงจำเป็นต้องที่เราจะต้องรีบหาทางบรรเทาปัญหาที่กำลังประสบอยู่ และหาทางป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก ประยุทธ์ ปยุตโต (2537: 21-26) ได้กล่าวแสดงความเห็นเอาไว้ว่า การสูญเสียป่านี้ยังโยงไปสู่ปัญหาอื่น เช่น การขาดแคลนน้ำ เป็นต้น ตลอดจนการสูญเสียแผ่นดินที่จะทำการเพาะปลูกไปด้วย เขาบอกว่าแผ่นดินที่จะใช้ปลูกพืชลดน้อยลงไปถึงปีละ 5.83 ล้านไร่ (ทั่วโลก) ซึ่งก็ไม่น้อยแล้ว ยิ่งพ่วงเอาความยุ่งยากเดือดร้อนต่างๆ ตามมาอีกหลายอย่างคือ การที่สัตว์และพืชทั้งหลายซึ่งอาศัยอยู่ในป่าต้องพลอยสูญพันธุ์หรือลดน้อยลงไป แล้วก็เกิดความเสียสมดุลในธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศก็แปรปรวนไป เรื่องอากาศเสียและมลภาวะต่างๆ ก็มีอยู่แล้ว และเมื่อป่าหมดไปเขตอุตสาหกรรมก็ขยายออกไป มลพิษก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นก็ยังมีปัญหาความแห้งแล้ง แผ่นดินกลายเป็นทะเลทรายกว้างออกไปๆ ซึ่งเรื่องอย่างนี้ความจริงมันมีมานานแล้วซ้ำรอยเดิมในประวัติศาสตร์ อารยธรรมในสมัยโบราณที่เคยรุ่งเรืองมาในถิ่นต่างๆ ที่ล่ม

สลายไปโดยมากก็มาจากเรื่องธรรมชาติแวดล้อมเสียนี้แหละ คือเมื่อคนไปอยู่กันมากๆ ก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปก็ระบายของเสียไปมาก นานๆ เข้าผืนแผ่นดินและสภาพแวดล้อมก็เสื่อมโทรมหมดแล้วมนุษย์ก็อยู่ไม่ได้ เมื่อมนุษย์อยู่ไม่ได้อารยธรรมก็สูญสลาย

ทรัพยากรป่าไม้ลดลงโดยมีหลายสาเหตุ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528: 7) ได้กล่าวว่า โดยส่วนใหญ่แล้วเรามักจะพูดถึงชาวบ้านในท้องถิ่นว่าเป็นต้นเหตุของการทำลายป่า ทั้งในเรื่องของการขยายพื้นที่ทำกินของเกษตรกรหรือการทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขา แต่ไม่มีผู้ใดพูดถึงโครงการของรัฐที่มีส่วนในการบุกรุกพื้นที่ป่าเช่นกัน ทั้งโครงการสร้างทางรถไฟ โครงการสร้างถนน โครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่หรืออ่างเก็บน้ำ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นโครงการที่ต้องใช้พื้นที่ป่าขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้สัมปทานป่าไม้แก่ภาครัฐและเอกชน หรือบริษัทค้าไม้จังหวัดที่มีการตัดไม้ได้อย่างมีอิสระ จากสภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์เป็นป่าเพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านในบริเวณโดยรอบกลายเป็นป่าเศรษฐกิจเพื่อการค้าของบุคคลภายนอก และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่อระบบนิเวศอย่างมาก สาเหตุของการทำลายป่าและสภาพนิเวศที่ถูกทำลายมีสาเหตุหลายประการ คือ การเพิ่มขึ้นของประชากรกับการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูก การทำไร่เลื่อนลอยทั้งโดยชาวเขาและชาวพื้นราบ อุตสาหกรรมไม้และสลัก การทำลายป่าของส่วนราชการ เช่น การเปิดป่าเพื่อจัดตั้งนิคมสร้างตนเอง การตัดทางหลวง การสร้างเขื่อน วิธีการจัดการป่าไม้ซึ่งบางวิธีมีส่วนสนับสนุนให้มีการทำลายป่ามากขึ้น การลักลอบตัดไม้โดยผิดกฎหมาย เช่น โดยนายทุนหรือพ่อค้าไม้ จ้างวานชาวบ้าน โดยนายทุนผู้ต้องการถ่านเชื้อที่ดินต่อจากชาวบ้าน โรงเลื่อยอิทธิพล ความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายป่าไม้และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

สาเหตุต่างๆ เหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาช้านานและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งยังไม่มี การแก้ไขปัญหาย่างจริงจัง และถึงแม้ในปัจจุบันจะมีการออกกฎหมายปิดป่ายกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศแล้วก็ตาม ยังคงมีผู้ลักลอบตัดไม้อย่างผิดกฎหมายอย่างต่อเนื่อง แนวโน้มของทรัพยากรป่าไม้จึงมีแต่จะลดลงมากกว่าเพิ่มขึ้น

แม้ว่ากฎหมายจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด และมีการออกพระราชบัญญัติอีกหลายฉบับ แต่กฎหมายต่างๆ ที่ออกมายังคงมองไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ป่าเป็นของรัฐห้ามมิให้ผู้ใดบุกรุกแผ้วถางโดยการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติบ้าง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าบ้าง เขตป่าสงวนแห่งชาติบ้าง ซึ่งในการประกาศเขตหวงห้ามนั้น รัฐไม่ได้ให้ความสำคัญและคำนึงถึงราษฎรที่อาศัยและพึ่งพิงป่ามาก่อนทำให้ในบางพื้นที่เป็นการประกาศเขตป่าสงวนทับที่ดินทำกินของราษฎรจนกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน

ฉะนั้นในการจะแก้ไขปัญหาค่าการบุกรุกพื้นที่ป่านั้น ปริญญา จันทร์บุญเรือง (2541: 8) กล่าวไว้ว่า การที่จะแก้ไขปัญหาล่าช้าถูกบุกรุกทำลายให้ตรงจุดอย่างแท้จริงนั้นจึงต้องแก้ที่คน พัฒนาที่คน

ซึ่งเป็นหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการหาวิธีสร้างจิตสำนึก ให้ความรู้ และทัศนคติที่ดีให้แก่ประชาชน ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา คือ การอนุรักษ์ป่าไม้และไม่ทำลายป่าไม้ โดยเฉพาะประชาชนในชนบท เพราะพวกเขาเป็นผู้ที่อยู่ใกล้กับป่าไม้และได้อาศัยป่าไม้เป็นแหล่งทำมาหากิน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในที่นี้ก็คือ การที่ประชาชนมีการพัฒนาขีดความสามารถของตนให้ถึงขั้นมีวุฒิภาวะต่อการจัดการ การควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการดำรงชีวิต ทางเศรษฐกิจและสังคมเท่าที่มีความจำเป็น และการที่จะเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาต้องยึดแนวทางปฏิบัติคือตัวของประชาชนต้องยินยอมพร้อมใจที่จะแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ไม่มีการบังคับขู่เข็ญ องค์กรต่างๆ ภายนอกที่เป็นของรัฐ รัฐวิสาหกิจหรือเอกชน ต้องรู้บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานคือกระทำได้เพียงคอยกระตุ้นและส่งเสริมสนับสนุนเอื้ออำนวยความสะดวกให้กับประชาชน

ในส่วนของ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2534: 2) กล่าวว่าไว้ว่า แต่การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาด้านป่าไม้ก่อนข้างมีปัญหาในระดับความรู้ อาจมีข้อจำกัดทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหาหรือแก้ไขปัญหามาถูกจุดการที่จะทำให้ประชาชนได้รู้และเข้าใจปัญหาของทรัพยากรป่าไม้อย่างแท้จริง ตลอดทั้งทำให้ประชาชนในชนบทมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีเจตคติที่ดีต่อป่า และนอกจากจะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน องค์กรต่างๆ แล้วยังมีความร่วมมือจากพระสงฆ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแรงขับเคลื่อนที่ดี ในฐานะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ และได้รับการยอมรับและความศรัทธาจากประชาชนได้เป็นอย่างดี ในการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้เป็นอย่างดี เช่น การเทศน์ การอบรมในวาระต่างๆ เป็นต้น

ด้าน วินัย วีระวัฒนานนท์ (2538: 167 – 168) กล่าวว่า ในภาวะสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และทรัพยากรธรรมชาติได้ขาดแคลนลงอย่างมากมายเช่นนี้ นับเป็นภาระที่ทุกคนในสังคมจะต้องรับผิดชอบร่วมมือกันแก้ไขตามกำลังความสามารถ และตามภาระหน้าที่ที่เคยกกระทำอยู่เป็นปกติ และตามความทุกข์ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่ช่วยจรรโลงสังคมหรือชาติบ้านเมืองมาเป็นเวลาอันยาวนานเป็นที่พึ่งพิงพึ่งพาของคนทุกชั้นทุกเพศทุกวัย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำและ ชี้นำแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม คนไทยจึงยกย่องนับถือกราบไหว้และเชื่อฟังพระสงฆ์ ดังนั้นพระสงฆ์จึงน่าจะมียุทธศาสตร์ในการช่วยดูแลรักษา และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เพื่อเป็นแนวทางอันหนึ่งในการแก้ไขปัญหา การบูรณาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ชนบทให้ลดน้อยลงไป พระสงฆ์ก็มียุทธศาสตร์ที่สำคัญอันจะชักนำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงยั่งยืนเพื่อลูกหลานในวันข้างหน้า จึงมี

ความสำคัญที่ควรมีการศึกษาค้นคว้าแบบอิสระเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ผู้นำทางวิญญาณ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การศึกษาเฉพาะกรณีนี้ เน้น พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสในเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้นำมาเป็นแนวทางในการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นผู้ชี้นำประชาชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
2. เพื่อศึกษาภูมิหลังของพระสงฆ์กับบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส ผู้นำสังฆมเพื่อ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยมีขอบเขตการศึกษาดังต่อไปนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่จะทำการศึกษาในครั้งนี้ มุ่งศึกษาเฉพาะบทบาทของพระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาส ในเขตอำเภอเชียงของ โดยแบ่งออกเป็น 9 ตำบล ดังนี้

1. ตำบลเวียงเขต 1	6. ตำบลศรี
2. ตำบลเวียงเขต 2	7. ตำบลบุญเรือง
3. ตำบลศรีดอนชัยเขต 1	8. ตำบลห้วยซ้อ
4. ตำบลศรีดอนชัยเขต 2	9. ตำบลริมโขง
5. ตำบลสถาน	

1.3.2 ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

การศึกษาในครั้งนี้ ใช้วิธีการเลือกพื้นที่ที่ศึกษาจากกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ตำบลเวียงเขต 1 จำนวน 5 วัด 5 รูป, ตำบลเวียงเขต 2 จำนวน 6 วัด 6 รูป, ตำบลสถาน จำนวน 9 วัด 9 รูป, ตำบลศรีดอนชัยเขต 1 จำนวน 8 วัด 8 รูป, ตำบลศรีดอนชัย

เขต 2 จำนวน 6 วัด 6 รูป, ตำบลครึ่ง จำนวน 7 วัด 7 รูป, ตำบลบุญเรือง จำนวน 8 วัด 8 รูป, ตำบล
ห้วยซ้อ จำนวน 9 วัด 9 รูป และตำบลริมโขง จำนวน 8 วัด 8 รูป รวมทั้งหมด 66 วัด 66 รูป โดย
ศึกษาเฉพาะพระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาสที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเชียงของเท่านั้น

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาท (Role) หมายถึง แนวทางการดำเนินการ หรือการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ ใน
ฐานะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
พระสงฆ์ (Buddhist monk) หมายถึง ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ซึ่งใน
การวิจัยครั้งนี้ หมายถึง พระสังฆาธิการ ระดับเจ้าอาวาส

ผู้นำ (Leader) หมายถึง ผู้ที่สามารถที่ทางสว่างให้กับประชาชน และสามารถชี้นำประชาชน
ให้มีความรู้สึกรักและห่วงใยในทรัพยากรป่าไม้

การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง แนวคิดที่มุ่งเน้นให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายมี
ส่วนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ หาทางแก้ไขและวางแผนในการดำเนินการใดๆ ที่จะ
เกิดขึ้นในกิจกรรมนั้นๆ

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (Forest Conservation) หมายถึงการดูแลรักษาและป้องกันการ
บุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นตัวที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายโดยเหตุต่างๆ ตลอดถึงการ ใช้ทรัพยากร
ป่าไม้อย่างไม่เหมาะสม ด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้าน และพระสงฆ์ร่วมกันมีความตระหนักและ
มองเห็นคุณค่าประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้อย่างแท้จริง

วัดในชุมชนเมือง (Temple in Urbanize) หมายถึงวัดที่อยู่ในชุมชน และมีประชากรอาศัยอยู่
อย่างหนาแน่น ตลอดทั้งมีระบบคมนาคม และเทคโนโลยีที่ทันสมัย

วัดในชุมชนชนบท (Temple in Country – size) หมายถึงวัดที่อยู่ห่างไกลความเจริญ และมี
จำนวนประชากรอาศัยอยู่น้อย มีการคมนาคมสะดวก มีสภาพแวดล้อมที่ดี ปราศจากมลพิษ

1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับการศึกษา

1. ได้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
2. ได้ทราบถึงภูมิหลังของพระสงฆ์ว่ามีบทบาทแตกต่างกันอย่างไร ในการชี้นำและปลูก
จิตสำนึกของประชาชน เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้